

- М.: Изд-во НОРМА (Издательская группа НОРМА – ИНФРА - М), 2000. – 480 с.С. 338 - 340;
4. Бошицький Ю.Л. Комерційні найменування: основні правові аспекти. Наук.-практ. вид. / за заг. ред. Ю.С. Шемчушенка / Бошицький Ю.Л., Козлова О.О., Андрощук Г.О. – К.: Юрид. думка, 2006. – 216 с.
5. Цивільний Кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40 – 44. – С.356.
6. Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності» від 15 травня 2003р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №31-32. – Ст. 263.
7. Міжнародна класифікація товарів і послуг для реєстрації знаків // [Електронний ресурс] – Режим доступу: – http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_066
8. Правилах складання та подання заявки на видачу свідоцтва України на знак для товарів і послуг, затверджених наказом Державної служби інтелектуальної власності у редакції від 20.08.1997 № 72 // [Електронний ресурс] – Режим доступу: – <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0276-95>
9. Рекомендації президії Вищого господарського суду України від 29 березня 2005 року №04–5/76 «Про деякі питання практики призначення судових експертиз у справах зі спорів, пов'язаних із захистом права інтелектуальної власності». // [Електронний ресурс] – Режим доступу: – <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v0076600-05>.
10. Данилина Е.А., Попова П.А. Выявление сходства до степени смешения обозначений в кириллице и латинице / Е.А.Данилина, П.А.Попова // [Електронний ресурс] – Режим доступу: – <http://www.rbis.su/article.php?article=306>.
11. Міжнародна конвенція про охорону промислової власності від 20 березня 1883 р. // [Електронний ресурс] – Режим доступу: – <http://www.rada.gov.ua>.

УДК 347.12

І.І. Єфремова, к.ю.н., завідувач кафедри
цивільно-правових дисциплін Білоцерківського
національного аграрного університету

МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ СУБ'ЄКТИВНИХ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ

В даній статті розглянуто основні складові механізму реалізації цивільних прав, шляхом визначення принципів здійснення (реалізації) цивільних прав. Автор визначає необхідність забезпечення за допомогою послідовно організованих юридичних інструментів реальної можливості реалізації суб'єктивних цивільних прав.

Ключові слова: здійснення цивільних прав, принципи реалізації цивільних прав, механізм реалізації цивільних прав.

В данной статье рассмотрены основные составляющие механизма реализации гражданских прав, путем определения принципов осуществления (реализации) гражданских прав. Автор определяет необходимость обеспечения с помощью последовательно организованных юридических инструментов реальной возможности реализации субъективных гражданских прав.

Ключевые слова: осуществление гражданских прав, принципы реализации гражданских прав, механизм реализации гражданских прав.

In this article the basic principles of the implementation of civil law by establishing principles of the (sales) civil law. The author identifies the need for using successively organized legal instruments real possibility of subjective civil law.

Keywords: exercise of civil law, the principles of civil law, the mechanism of civil law.

Постановка проблеми. Зміни у цивільному законодавстві, які відбувались з моменту проголошення Україною незалежності, проводились за принципом розширення прав в сфері майнових та особистих немайнових відносин. Зрозуміло, що розширення зазначених

прав зумовило необхідність забезпечити їх реалізацію та охорону від сторонніх осіб.

З моменту прийняття Цивільного кодексу України [1], неодноразово науковці звертались до питань реалізації цивільних прав через визначення принципів здійснення цивільних прав, меж їх здійснення, а так, дослідження механізму реалізації цивільних прав, набуває не лише теоретичного значення, а і практичного.

Аналіз останніх досліджень. Питання порядку здійснення цивільних прав розглядались ще в радянські часи проф. С. Н. Братусем и проф. А. Е. Пашерстником, Грібановим В.П., серед українських науковців принципи здійснення цивільних прав в своїх роботах визначали Підпригора О.А., Заїка Ю.О., Кондратьєв Р.І., Стефанчук М.О., Довгерт А.С., Отрадна О.. Питанням реалізації суб'єктивних цивільних прав приділяли увагу в своїх роботах Безсмертна Н.В., Харітонов Є.О., Старцев О.В., Бірюков І.А. та ін.

Метою даної статті є визначення основних складових, що забезпечують ефективний механізм реалізації суб'єктивних цивільних прав.

Виклад основного матеріалу. Основним завданням правової держави є забезпечення реальної можливості здійснювати крім конституційних та громадянських прав, також і цивільні права, і, безумовно, виконувати цивільні обов'язки. Так, держава встановлює Конституцією України, законодавчими актами, які приймаються на її основі, визначену основними засадами юриспруденції послідовну та системну діяльність державних органів, органів місцевого самоврядування щодо створення та функціонування ефективного механізму реалізації права на здійснення та захист цивільних прав.

Цивільне право, за загальним визначенням, це сукупність правових норм, які регулюють майнові та особисті немайнові відносини між юридично рівними суб'єктами права. Більш широке визначення цивільного права дають Харітонов Є.О. та Старцев О.В. [2], вони визначають цивільне право, як поєднання концепції, ідей (принципів) та правових норм, що встановлюють на засадах диспозитивності, юридичної рівності та ініціативи сторін підстави набуття та порядок реалізації й захисту прав та обов'язків фізичними та юридичними особами, а також соціальними утвореннями, що виступають як суб'єкти немайнових та майнових (цивільних) відносин, з метою задоволення матеріальних і духовних потреб приватних осіб та захисту їх інтересів.

Суб'єктивне цивільне право має вужче значення, оскільки воно обумовлено природою прав людини, це юридична можливість суб'єкта здійснювати фактичні дії для досягнення певного блага яка впливає безпосередньо із закону [3]. Таким чином, суб'єктивне цивільне право – складне юридичне явище, що має власний зміст, складається з юридичних можливостей, наданих суб'єкту, а так відображає вид та міру можливої поведінки уповноваженого суб'єкта.

Зміст суб'єктивного цивільного права визначають три правомочності:

- право на власні дії, що означає можливість самостійного здійснення суб'єктом цивільних прав фактичних і юридично значущих дій;
- право вимоги, що представляє собою можливість вимагати від зобов'язаного суб'єкта виконання покладених на нього обов'язків;
- право на захист, що виступає в якості можливості використання різних заходів захисту чи вимоги використання засобів державного примусу у випадках порушення суб'єктивного права [4].

Реалізація суб'єктивних цивільних прав відбувається шляхом їх здійснення, так як саме з моменту реалізації наданих законом правомочностей відбувається і здійснення суб'єктивного права особою. Ще у радянській цивілістиці, Матузов Н.І., Грібанов В.П., Тархов В.А. визначали, що реалізація права є співвідношенням між потенційною

можливістю та діяльністю – «можливість, яка реалізується», а так, «здійснення суб'єктивних прав та виконання обов'язків – це введення їх в життя шляхом перетворення можливості у дію певної поведінки сторін правовідношення» [5].

Отже, здійснення цивільних прав – це реалізація певних можливостей, які передбачені змістом суб'єктивного цивільного права. Зміст суб'єктивного цивільного права становлять можливі дії уповноваженої особи, саме цими діями суб'єкт правовідносин шляхом здійснення певної поведінки задовольняє свої потреби та інтереси. Наприклад, зміст права власності полягає в тому, що власник здійснює володіння, користування і розпорядження своїм майном, а в разі порушення цих прав може звернутися за захистом до суду.

При реалізації суб'єктивного цивільного права завжди праву однієї особи (уповноваженої) протистоїть обов'язок іншої або інших осіб (зобов'язані особи).

Необхідно зазначити, що не всі дії уповноваженої та зобов'язаної особи будуть встановлювати права та обов'язки для учасників цивільних правовідносин, тобто не всі дії несуть правові наслідки при їх здійсненні. Так, Шевченко Я.М. визначає два принципові способи реалізації цивільних прав та обов'язків – фактичні та юридичні [6]. Фактичний спосіб реалізації суб'єктивних прав та обов'язків полягає у здійсненні таких дій, які викликають їх майнові і немайнові наслідки, що стосуються прав та інтересів окремих осіб, але наслідки такого здійснення прав та обов'язків не мають юридичного характеру. Юридичні способи здійснення суб'єктивного права полягають у реалізації дій саме юридичного характеру: укладання різного роду правочинів, в тому числі договорів, перехід права власності від однієї особи до іншої, та інших правових наслідків.

Важливим моментом при дослідженні питання щодо реалізації цивільних прав та обов'язків є визначення принципів, за якими і відбувається здійснення майнових та особистих не майнових прав. Як зазначає М.А. Гурвич [7], за своєю юридичною суттю основні принципи це норми права, але з більш загальним і принциповим змістом. С. Н. Братусь С. Н. [8] визначає, що, «принцип – це провідне начало, закон даного руху матерії або суспільства, а також явищ, включених в ту чи іншу форму руху, принцип – це рушійна сила чи закон, що відноситься саме до цієї групи однорідних соціальних явищ». Алексєєв С.С. визначає принципи права як «вихідні нормативно-керівні начала, наскрізні ідеї» [9]. Найбільш широким визначенням поняття принципів здійснення цивільних прав слід вважати думку Кондратьєва Р.І. та Стефанчука М.О., які зазначають, що під принципами здійснення цивільних прав «слід розуміти основні начала, найбільш загальні керівні положення (засади) що визначають первинні універсальні вимоги поведінки, осіб – володільців відповідних суб'єктивних цивільних прав, яка спрямована на здійснення вказаних прав та в силу їх законодавчого закріплення мають загальнообов'язковий характер» [10].

Так, принципи здійснення цивільних прав закріплені в Цивільному кодексі України [1], цивільних нормативно-правових актів, та інших актах. Незалежно від форми вираження принципів, чи в законодавчому чи в іншому нормативно-правовому акті вони закріплені, вони все одно вважаються правовими принципами, а так, в силу такого правового закріплення набувають загальнообов'язковий характер вимог, дотримання яких гарантується та забезпечується державою. Отже, внаслідок правового закріплення такі вимоги відображають волю держави.

Найбільш уніфікований перелік принципів визначили Кондратьєв Р.І. та Стефанчук М.О., зазначивши, що до системи загальних принципів здійснення цивільних прав необхідно включати принцип законності, автономії волі, принцип розумності та добросовісності. Автори також акцентують увагу на тому, що даний перелік є достатнім

для реалізації суб'єктивного цивільного права. Доповнює цей перелік Безсмертна Н.В., яка вказує, що власник здійснює свої повноваження керуючись принципами законності, розумності, справедливості та добросовісності, моральності [11].

Аналіз ст. 3 Цивільного кодексу України, яка визначає загальні засади цивільного законодавства, дає майже такий самий перелік принципів, якими повинні керуватися суб'єкти цивільних правовідносин при здійсненні цивільних прав та виконанні обов'язків, але все ж таки дається у більш розширеній інтерпретації.

В першу чергу, всі автори погоджуються із принципом законності, який передбачає, що суб'єкт може здійснювати своє право лише відповідно до норм права, керуючись не лише загальним положенням «дозволено все те, що не заборонено законом», а й зважаючи на встановлений законодавством порядок здійснення свого права. Наприклад, для набуття права власності на нерухоме майно необхідно обов'язкове нотаріальне посвідчення договору купівлі-продажу, і лише у встановленому порядку відбудеться перехід права власності від продавця до покупця.

По друге, відповідно до Цивільного кодексу України визначено принцип неприпустимості свавільного втручання у сферу особистого життя людини, принцип свободи договору та свободи підприємницької діяльності, ці принципи за змістом складають єдиний принцип автономії волі. Даний принцип означає право особи здійснювати своє суб'єктивне цивільне право вільно, на власний розсуд, для задоволення своїх інтересів. Тобто ніхто, окрім самого носія суб'єктивного цивільного права, не може вирішувати питання щодо реалізації цього права, а також моменту, коли його має бути здійснено.

Так дійсно, ніхто не може бути примушений до здійснення свого суб'єктивного права. Як фізичні так і юридичні особи самостійно визначають можливість вільної реалізації права. Особливо необхідно наголосити на тому, що особи мають право самостійно реалізовувати свої права як для задоволення власних інтересів, так і в інтересах інших (третіх) осіб. Держава не може зобов'язати особу реалізовувати свої права, примусова сила держави може застосовуватись лише по відношенню до виконання суб'єктивних обов'язків. Винятком можна вважати зобов'язання носія суб'єктивного права виконати певні дії для захисту свого порушеного права. Наприклад, в разі реалізації прав споживачів. В разі звернення покупця до продавця з вимогою про заміну товару неналежної якості, покупець зобов'язаний повернути товар неналежної якості для заміни його на якісний.

Складовою принципу автономії волі можна визначити і один із основних принципів цивільно-правових відносин — принцип безперешкодного здійснення цивільних прав. Поряд із вільним визначенням особи на реалізацію суб'єктивного цивільного права необхідно враховувати і той факт, що необхідно також на державному рівні забезпечити можливість не обмежувати ініціативи учасників цивільного обігу. Так, відповідно до ст.ст.41, 42, Конституції України, кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності; кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом. Саме від неухильного дотримання принципу автономії волі (із всіма його складовими) залежить можливість повної самостійної реалізації своїх прав суб'єктами цивільних правовідносин.

Оскільки цивільні правовідносини будуються на засадах диспозитивності, в цивільному праві закріплена норма (ч. 1 ст. 12 ЦК України), відповідно до якої фізичні особи та юридичні особи здійснюють належні їм цивільні права на свій розсуд. Більше того, ч. 2 ст. 12 Цивільного кодексу України визначає, нездійснення особою своїх цивільних прав не є підставою для їх припинення, крім випадків, встановлених законом. Разом із тим здійснення цивільних прав може бути обмежене, але лише на підставі закону, за необхідності.

Наступним є принцип розумності та добросовісності учасників цивільних правовідносин. Цей принцип визначає, що, здійснюючи свої суб'єктивні цивільні права, особа повинна діяти розумно та добросовісно не лише щодо себе, а й щодо інших суб'єктів правовідносин. У ч. 5 ст. 12 ЦК України закріплено презумпцію добросовісності та розумності поведінки носія цивільного права при його здійсненні. Це означає, що якщо законом встановлені правові наслідки недобросовісного або нерозумного здійснення особою свого права, то вважається, що поведінка особи є добросовісною та розумною, якщо інше не встановлено договором або законом.

Необхідно також визначити ще один суттєвий принцип здійснення цивільних прав, який визначений у ч. 3 ст. 13 Цивільного кодексу України – це принцип неприпустимості зловживання правом. Так, не допускаються дії особи, що вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі, а також зловживання правом в інших формах.

Суть цього принципу полягає в тому, що кожен суб'єкт цивільних прав може вільно здійснювати права в своїх інтересах, але не повинен при цьому порушувати права і інтереси інших осіб. Тобто, особа має реалізовувати своє суб'єктивне цивільне право враховуючи права інших осіб, такі як право на відпочинок, право на безпечне навколишнє середовище і навіть право на життя, оскільки зловживанням правом є дії в межах наданих прав, але такі, що заподіюють шкоду іншим особам, а так, в силу цього принципу є недозволеними (неправомірними).

Таким чином, під зловживанням правом розуміють здійснення фізичними та юридичними особами своїх прав із заподіянням прямо або не прямо шкоди іншим особам. Зловживання пов'язано не зі змістом права, а з його здійсненням, так як при зловживанні правом особа реалізує своє право шляхом здійснення певної дії в межах наданих йому прав, але недозволеним способом.

За змістом зазначений принцип тісно пов'язаний із попереднім – принципом добросовісності та розумності. Лише добросовісно здійснюючи свої цивільні права особа не буде зловживати правом, оскільки нерозумна і недобросовісна поведінка також прирівнюється до зловживання правом (наприклад, недобросовісна конкуренція та недобросовісна реклама).

Як зазначалось вище, Безсмертна Н.В. вважає необхідним при вирішенні питання щодо реалізації цивільних прав застосування принципу моральності. Важливо зазначити, що даний принцип знайшов відображення у ч. 4 ст. 13 Цивільного кодексу України, де зазначено, що «при здійсненні цивільних прав особа повинна додержуватися моральних засад суспільства». Даний принцип мав місце і в радянському цивільному законодавстві. Так, Цивільний кодекс УРСР містив норму, а саме в ст. 5 було зазначено, що «при здійсненні прав і виконанні обов'язків громадяни і організації повинні додержувати законів, поважати правила соціалістичного співжиття і моральні принципи суспільства...». Положення цивільного закону, звичайно, не означає, що прирівняння моральних норми до правових. Харитонов Є.О. зазначає, що «моральні засади суспільства» є категорією звичаєвого права, якій надана обов'язкова сила нормою Цивільного кодексу (ст. 7 ЦК) Разом із тим, ця категорія вимагає додаткового тлумачення, а отже, потребує з'ясування сукупності конкретних звичаїв, що визначають моральні засади суспільства (положення релігії, яка домінує в цьому суспільстві; гуманітарні цінності, прийнятті у ньому тощо) [12].

Саме по собі порушення моральних норм не може спричиняти для учасників цивільно-правових правовідносин несприятливих юридичних наслідків, бо інакше тлумачення закону ігнорувало б відмінності, які існують між нормами права і моральними засадами. Зміст вимоги дотримання «моральних принципів» полягає у тому,

щоб орієнтувати суб'єктів, а також правозастосовні органи на обов'язковий облік у своїй діяльності правил загальноприйнятої моралі.

Отже, враховуючи визначення змісту загальних принципів здійснення цивільних прав, можна зробити висновок, що реалізація цивільних прав, по суті, лише частина більш загальної проблеми — застосування норм права і дотримання законності. Адже права, свободи і обов'язки записані в правових нормах, а так, правильне застосування норм, неухильне дотримання законності містять у собі реалізацію цивільних прав і виконання обов'язків.

Для розкриття механізму реалізації цивільних прав необхідно визначати в ньому окремі форми їх здійснення, кожна з яких вимагає надання певних гарантій. Так, реалізація цивільних прав може виражатись у формі фактичного володіння та користування власністю, а як гарантія — можливість захисту права власності в разі її порушення [13].

Висновки. Таким чином, механізм реалізації цивільних прав — це послідовна, комплексна організація правових інструментів та забезпечення певних умов, спрямованих на досягнення конкретної мети. Мета цього механізму повинна бути направлена як на досягнення юридичного результату так і фактичної, дійсної реалізації своїх прав уповноваженої особи. Лише при дотриманні теоретичних, правозастосовних і особливо при дотриманні законодавчих норм, перетворення об'єктивного права в суб'єктивне право (процес переходу встановленої можливості здійснити певне право до його практичного здійснення) може вважатись реалізованим.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цивільний кодекс України від 16.03.2003 р. № 435 — IV. Відомості Верховної Ради України, 2003, №№ 40-44. Ст. 356.
2. Харитонов Є.О., Старцев О.В. Цивільне право України: Підручник. — Вид. 2, перероб. і доп. — К.: Істина, 2007. — С. 16, 62.
3. Элементарные начала общей теории права: учеб. пособие для вузов / под общей ред. д-ра юрид. наук, проф. В. И. Червонюка. — Право и закон, М.: Колосс, 2003. — С. 386.
4. Гражданское право: В 4 т. Том 1: Общая часть: Учебник 3-е издание, переработанное и дополненное. Под ред. Е.А.Суханова. — М.: Волтерс Клувер. 2010. — С. 79
5. Матузов Н.И. Личность. Права. Демократия. Теоретические проблемы субъективного права. Саратов, 1972. с.127-128; Грибанов В.П. Пределы осуществления и защиты гражданских прав. М., 1972. с.44-45.; Тархов В.А. Советское гражданское право. Саратов, 1978. — С. 103-104.
6. Цивільне право України: Академічний курс: Підруч.: у двої томах / за заг. Ред.. Я.М. Шевченко. — Т.1. Загальна частина. — Концерн «Видавничий Дім «Ін юре», 2003. — С. 72
7. М. А. Гурвич. Лекции по советскому гражданскому процессу. М.: Изд-во ВЮЗИ, 1950. — С. 25.
8. С. Н. Братусь. Принципы советского гражданского права. <Правоведение>, 1960, № 1 — С. 48;
9. С. Н. Братусь. Предмет и система советского гражданского права. М., Госюриздат, — 1963. — С. 97.
10. Алексеев С.С. Общая теория права: В 2-х тт.. — М.: Юридическая литература, 1981. — Т.1. — С.127.
11. Р.І. Кондратьєв, М.О. Стефанчук. Дискусійні питання щодо системи загальних принципів здійснення суб'єктивних цивільних прав. /Р.І. Кондратьєв, М.О. Стефанчук./ Університетські наукові записки, 2007, № 2 (22). — С. 127 — 133.
12. Цивільний кодекс України. Науково-практичний коментар. / За ред. Харитонова Є.О./ Одісей — 2009. — С. 16.
13. Е.В. Вавилин. Понятие и механиз осуществления гражданских прав и исполнения обязанностей. / Вавилин Е.В. / Журнал российского права — № 5, май 2004 г.